

Związki księdza prymasa Stefana kardynała Wyszyńskiego z Kaliszem i ziemią kaliską

Primate Stefan Cardinal Wyszyński's Connections with Kalisz and the Kalisz Region

Sławomir Kęszka¹

Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu
Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych

Abstrakt: W artykule na podstawie źródeł archiwalnych i opracowań przedstawiono związki prymasa Stefana Wyszyńskiego (†1981) z ziemią kaliską i miastem Kaliszem. W pierwszym punkcie ukazano jego pierwsze spotkania z duchowieństwem południowej Wielkopolski w okresie międzywojennym. W kolejnym punkcie zaprezentowano pobyty prymasa Wyszyńskiego związane z koronacjami wizerunków maryjnych na terenie obecnej diecezji kaliskiej (Skalmierzyce, Golina, Tursko, Żegocin, Lutyń). Następnie przedstawiono wizytę prymasa Wyszyńskiego związaną z millenium chrztu Polski w Ostrowie Wielkopolskim w 1966 r. oraz inaugurację peregrynacji kopii wizerunku Matki Bożej Częstochowskiej w archidiecezji poznańskiej. W ostatnim punkcie zostały

¹ Ksiądz dr hab. Sławomir Kęszka — adiunkt badawczy w Instytucie Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu. Kapłan diecezji kaliskiej, teolog, historyk, kościelny Asystent Akcji Katolickiej Diecezji Kaliskiej, delegat biskupa kaliskiego ds. podtrzymywania pamięci o męczeństwie duchowieństwa polskiego na terenie diecezji kaliskiej, proboszcz parafii Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Dębem, kustosz Diecezjalnego Sanktuarium Matki Bożej Dębskiej — Wychowawczyni i Opiekunki. Badacz historii Kościoła z uwzględnieniem Kalisza i regionu (XIX–XX w.), duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego miasta Kalisza i regionu, martyrologii duchowieństwa polskiego lat II wojny światowej. Popularyzator historii Kościoła. Autor kilkudziesięciu publikacji i artykułów z historii Kościoła, m.in.: *Życie i dzieło ks. prał. W. Bliźnińskiego 1870–1944* (2008), *Dzieje parafii Narodzenia NMP w Chelmcach* (2008), *Dzieje parafii Wszystkich Świętych w Liskowie* (2011), *Sanktuaria Maryjne Diecezji Kaliskiej* (2012), *Kaliskie Sanktuarium Świętego Józefa* (2012), *Dzieło jednego życia. Ksiądz prałat Wacław Bliźniński 1870–1944* (I wyd. 2015, II wyd. 2020), *Eucharystia w KL Dachau* (2016), *Diecezja Kaliska. Parafie — Kościoły — Kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe* (2016), *Bł. Franciszek Stryjas* (2017), *Ocaleni przez Świętego Józefa. Wspomnienia polskich księży — byłych więźniów obozu koncentracyjnego w Dachau* (2022). *Diecezja Kaliska w latach 1992–2017. Zarys dziejów* (2024); e-mail: blizin@autograf.pl; <https://orcid.org/0009-0001-7633-9903>.

zaprezentowane pobyty prymasa na pielgrzymkach księży byłych więźniów obozu koncentracyjnego w Dachau, które odbywały się w Kaliszu.

Słowa kluczowe: Bóg, Kościół rzymskokatolicki, kardynał Stefan Wyszyński, ziemia kaliska, diecezja, kult maryjny, pamięć, duchowieństwo polskie, Sanktuarium św. Józefa, męczeństwo, parafia

Abstract: Based on archival sources and studies, the article examines the connections of Cardinal Stefan Wyszyński (†1981) with the city of Kalisz and the surrounding region. It begins by discussing his initial encounters with the clergy of southern Greater Poland during the interwar period. Next, it presents Cardinal Wyszyński's visits to locations within the current Diocese of Kalisz (Skalmierzyce, Golina, Tursko, Żegocin, Lutynia) in connection with the coronation of Marian images. The article then analyses the 1966 visit to Ostrów Wielkopolski, which was associated with the Millennium of the Baptism of Poland. The final section considers his participation in pilgrimages of priests who were former prisoners of the Dachau concentration camp, held in Kalisz.

Keywords: God, Roman Catholic Church, Cardinal Stefan Wyszyński, Kalisz region, diocese, Marian devotion, memory, Polish clergy, Sanctuary of Saint Joseph, martyrdom, parish

Zmarły w 1981 r. ks. kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski, pozostawił swój trwały ślad w postaci nauczania w całym kościele w Polsce. Znalazło to swoje odzwierciedlenie także w życiu kościołów lokalnych. Rozważając problem związków prymasa Wyszyńskiego z ziemią kaliską i z Kaliszem, musimy pamiętać, że w okresie jego posługi parafie tworzące dzisiaj diecezję kaliską należały do sześciu różnych diecezji: poznańskiej, gnieźnieńskiej, włocławskiej, częstochowskiej, opolskiej i wrocławskiej². Celem opracowania jest przedstawienie związków prymasa z ziemią kaliską i miastem Kaliszem na podstawie archiwaliów, źródeł, opracowań wydanych drukiem oraz relacji i wspomnień świadków tamtych wydarzeń.

1. Pierwsze spotkania

Pierwsze kontakty ks. Stefana Wyszyńskiego (1901–1981) z południową Wielkopolską nastąpiły w okresie międzywojennym, kiedy to przyszły prymas pracował we Włocławku, pełniąc różne funkcje m.in.: redaktora naczelnego „Ateneum Kapłańskiego” i profesora Seminarium Duchownego. W latach dwudziestych był także zaangażowany w pracę organizacji społecznych. Na odnotowanie zasługuje jego przynależność do włocławskiej wspólnoty księży charystów³. Zobowiązywali

² Por. S. Kęszka, *Diecezja Kaliska 1992–2017. Zarys dziejów*, Pelplin 2024, s. 36.

³ Zob. K. Rulka, *Z dziejów ruchu charystowskiego w Polsce i w diecezji włocławskiej*, „Studia Włocławskie” 9 (2006), s. 421.

się oni do pogłębiania życia wewnętrznego oraz połączenia osobistej ascezy z działalnością misyjną i duszpasterską. Wspólne zaś dochody miały być przeznaczone na akcje charytatywne i cele misyjne. W ramach tych inicjatyw ks. Wyszyński utrzymywał kontakty z ks. Wacławem Blizińskim z Liskowa, z ks. Stanisławem Niewęgłowskim, prefektem szkół kaliskich, i innymi charystami, którzy prowadzili internat dla młodzieży w Kaliszu usytuowany przy ul. Kościuszki⁴. W Stowarzyszeniu Koła Włocławskiego Charystów ks. Stefan Wyszyński odgrywał kluczową rolę, będąc redaktorem pisma „Charitas Christi”, a od 1926 r. sekretarzem generalnym organizacji. W 1932 r. ks. Wacław Bliziński na zaproszenie ks. Stefana Wyszyńskiego wygłosił serię prelekcji poświęconych formom pracy społecznej duchowieństwa w oparciu o własne doświadczenia⁵.

Przedłużeniem realizacji idei wysuwanych przez charystów były działania o charakterze czysto społecznym. Dlatego już wówczas przyszły prymas zaangażował się w działalność Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich i 26 kwietnia 1924 r. wziął udział w poświęceniu kaliskiego oddziału tego stowarzyszenia. W tym czasie, nie poprzestając na zdobywaniu i pogłębianiu wiedzy, zajmował się pracą w różnych instytucjach, z których najwięcej dało mu Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży „Odrodzenie”⁶. W związku z tym wziął udział od 14 do 18 maja 1934 r. w obradach Tygodnia Społecznego zorganizowanego przez Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, a 14 i 15 grudnia 1935 r. uczestniczył w II Zjeździe Inteligencji Katolickiej w Kaliszu.

Czas studiów, a także podróże po ukończeniu KUL-u w latach 1929–1930 zaowocowały pogłębieniem wiedzy ks. Wyszyńskiego na tematy związane z rozwojem myśli społecznej dotyczącej Katolickiej Nauki Społecznej Kościoła. Efektem tych studiów był m.in. referat wygłoszony 5 grudnia 1937 r. w Kaliszu,

⁴ Tamże, s. 429.

⁵ Por. M. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, t. I, Warszawa 1994, s. 288–289.

⁶ Stowarzyszenie Kapłanów Świeckich Miłości Apostolskiej (łac. *Unio Sacerdotum Saecularium Charitatis Apostolicae*), zwane także charystami — stowarzyszenie kapłańskie mające na celu pogłębianie swojej duchowości oraz organizowanie życia diecezjalnego. Istniało w latach 1921–1939. Należeli do niego m.in.: kard. Stefan Wyszyński, ks. Wacław Bliziński, ks. Antoni Bogdański, ks. Władysław Korniłowicz, bp. Franciszek Korszyński, ks. Jan Adamecki, bp. Antoni Pawłowski. W 1921 roku 11 księży z różnych diecezji złożyło swoje przyrzeczenia, a bp. Stanisław Zdzitowiecki zatwierdził pierwszy zarząd i pierwsze konstitucje Stowarzyszenia Kapłanów Świeckich Miłości Apostolskiej. W 1926 roku struktury charystów istniały w 5 diecezjach: włocławskiej, warszawskiej, wileńskiej, płockiej i lubelskiej. W 1936 roku stowarzyszenie liczyło 52 członków w całej Polsce. Zostało rozwiązane przez wybuch II wojny światowej i nigdy oficjalnie nie zostało wznowione. Jedną z misji, jakie prowadziło, było kształcenie organistów w szkole salezjańskiej w Oświęcimiu oraz prowadzenie internatu z kaplicą dla młodzieży gimnazjalnej w Kaliszu. Hasłem Stowarzyszenia było *Caritas Christi urget nos*, co w tłumaczeniu z łaciny oznacza „Przymusza nas miłość Chrystusa”.

pt. „Dlaczego Kościół zajmuje się sprawami gospodarczymi?”. Te jego młodzieńcze zainteresowania kwestiami społecznymi i ludźmi pracy przyczyniły się do doniosłej roli, jaką odegrał u schyłku życia w skali ogólnopolskiej jako promotor troski o człowieka w powstającym i rozwijającym się ruchu NSZZ Solidarność⁷.

2. Koronacje wizerunków maryjnych

Ważnym elementem życia i nauczania kard. Stefana Wyszyńskiego była cześć oddawana Maryi i propagowanie kultu maryjnego, który wyniósł z domu rodzinnego. Matka Boża towarzyszyła mu w chwili święceń kapłańskich i przez następne lata jego kapłańskiej, biskupiej i prymasowskiej posługi. Wszyscy wiemy o zawierzeniu Maryi Matce Bożej Częstochowskiej i o pierwszej peregrynacji obrazu zainicjowanej przez prymasa w 1957 r., ale także należy pamiętać o jego roli w umacnianiu i poszerzaniu kultu maryjnego na ziemi kaliskiej. W tym zakresie ważną rolę odgrywały koronacje wizerunków Matki Bożej⁸.

Piątego września 1965 r. prymas Polski kard. Stefan Wyszyński koronował papieskimi koronami obraz Matki Bożej Śnieżnej w Żegocinie, wykonany w 1. połowie XVII w. na podstawie pierwowzoru, jaki stanowił dla niego znany i słynący z cudów obraz Bogarodzicy zwanej Najświętszą Panną Śnieżną (*Salus Populi Romani*)⁹ znajdujący się w kościele Santa Maria Maggiore w Rzymie. Obraz żegocińskiej Madonny przedstawia Matkę Bożą z Dzieciątkiem na lewym ręku oraz znajdujące się w górnej jego części dwa anioły z palmami w dłoniach, które podtrzymują koronę Maryi. U dołu umieszczony jest namalowany białą farbą napis: *Sancta Dei Genetrix ora pro nobis* (Święta Boża Rodzicielko, módl się za nami)¹⁰.

⁷ Por. J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997; tenże, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.

⁸ Na terenie diecezji kaliskiej znajduje się ponad 100 miejsc kultu maryjnego. Spośród wszystkich diecezji w Polsce jest to najwięcej, gdzie czci doznaje Matka Boża. Zob. W. Zalewski, *Sanktuaria polskie*, Warszawa 1988. Por. L. Balter, *Koronacje wizerunków Matki Bożej w Polsce 1962–1987*, w: *Przewodniczka: kult Matki Bożej w Polsce od „Lumen gentium” do „Redemptoris Mater” 1964–1987*: akta VI Ogólnopolskiego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego, Częstochowa–Jasna Góra, 20 IX 1990, Częstochowa–Jasna Góra 1994, s. 115–126; K. Staniek, *Fenomen sanktuariów maryjnych z koronowanymi obrazami i figurami Matki Bożej w Polsce w II połowie XX wieku*, „*Salvatoris Mater*” 5 (2003), nr 1, s. 233–251.

⁹ Por. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1960, t. V, z. 6, s. 5–6; A. Fridrich SJ, *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, Kraków 1908, t. III, s. 199–201. Zob. W. Zalewski SDB, *Sanktuaria...* Zob. Kongregacja Kultu Bożego, *Normy dotyczące koronacji wizerunków Najświętszej Maryi Panny*, „*Notificationes*” 124 (1986) nr 4–5, s. 79.

¹⁰ Por. S. Kęszka, J.A. Splitt, *Sancta Maria Mater Dei ora pro nobis. Sanktuaria maryjne Diecezji Kaliskiej*, Kalisz 2012, s. 165.

W uroczystościach koronacyjnych wzięło udział prawie 45 tys. wiernych oraz liczne grono duchownych z biskupami: Antonim Baraniakiem, Franciszkiem Jedwabskim, Janem Czerniakiem i Janem Zarębą¹¹.

Kolejne miejsce szczególnej czci oddawanej Maryi na ziemi kaliskiej stanowi kościół parafialny pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Skalmierzycach. W wyniku starań podjętych przez ówczesnego proboszcza ks. Alfonsa Czwojędę, które znalazły zrozumienie i życzliwe poparcie u arcybiskupa poznańskiego Antoniego Baraniaka, prymas doprowadził do wpisania koronacji skalmierzyckiej Madonny w program obchodów 1000-lecia Chrztu Polski¹². Po otrzymaniu papieskiego *breve* — w którym papież Paweł VI napisał, że „na mocy swej władzy uznaję łaskami słynący obraz Matki Bożej Skalmierzyckiej za cudowny i polecam ukoronować go koronami papieskimi” — przystąpiono do przygotowania tej uroczystości. Należy podkreślić, że koronacja w Skalmierzycach odbywała się w bardzo trudnym dla Kościoła w Polsce czasie. Był to okres zaostrego konfliktu i prześladowań wobec Kościoła ze strony władz komunistycznych¹³. Koronacja w Skalmierzycach dokonana przez legata papieskiego, prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego odbyła się 4 września 1966 r. i była wielkim wydarzeniem dla całej archidiecezji poznańskiej¹⁴.

Mimo wielu utrudnień ze strony władz Polski Ludowej na koronację przybyły liczne rzesze pielgrzymów z archidiecezji: poznańskiej, gnieźnieńskiej, wrocławskiej, łódzkiej i włocławskiej. Po latach S. Wyszyński w swych *Zapiskach więziennych* wspominał to wydarzenie następująco:

Wyjechaliśmy do Skalmierzyc. Droga obstawiona przez MO, ale nas nie ruszają. [...] Całą drogą do Skalmierzyc ciągną ludzie na uroczystość. Przed kościołem MO reguluje porządek dojazdowy. Wielkie tłumy witają nas serdecznie. Przybyło kilku biskupów m.in.: biskup Jop z Opola z biskupem Wyciskiem, biskup Kulik z Łodzi, biskup Pawłowski z biskupem Zarembą [sic] z Włocławka, biskup Wronka z Wrocławia [...]. Wśród tłumów przechodzimy do świątyni, skąd wynosimy procesjonalnie obraz Matki Bożej. Jest to bardzo piękny i cenny obraz czczony tutaj od wieków, przykryty piękną suknią ze srebrnej blachy. Wśród wielkich rzesz [...] przeniesiono obraz na pięknie urządzone podium. [...] Arcybiskup Baraniak wygłosił przemówienie o czci Matki Bożej w Wielkopolsce i ziemi kaliskiej¹⁵.

¹¹ Por. K. Staniek, *Teologia kazań wygłoszonych w czasie koronacji obrazów i figur Matki Bożej w Polsce w II połowie XX wieku*, Lublin 2003 [mps] BKUL, s. 168.

¹² Por. np. *Diecezja Kaliska. Parafie — Kościoły — Kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe*, opr. M. Kieling, S. Kęszka, J.A. Splitt, Kalisz 2016, s. 500–501.

¹³ S. Kęszka, J.A. Splitt, *Sancta Maria...*, s. 124.

¹⁴ Por. K. Staniek, *Fenomen...*

¹⁵ S. Kęszka, J.A. Splitt, *Sancta Maria...*, s. 128.

Kolejnym sanktuarium maryjnym na ziemi kaliskiej jest kościół w Lutyni, w którym znajduje się obraz Matki Bożej Miłościwej (Cudownej Chorych Lekar-ki), pochodzący z końca XVII w. Wizerunek ten także został ukoronowany przez księdza prymasa, dzięki staraniom miejscowego proboszcza ks. Henryka Bambra i na mocy decyzji papieża Pawła VI. Miało to miejsce 13 sierpnia 1972 r. Prymas Tysiąclecia Stefan Wyszyński podczas uroczystości koronacyjnych powiedział:

Zwyciężyła Maryja na Kalwarii, na pustkowiu, za bramą miejską. Widocznie nabrała tam jakiegoś szczególnego zaufania do zwyciężania na pustkowiach, bo odtąd wybiera sobie miejsca skromne, nieznane, ciche, spokojne, jak przed wiekami wybrała Lutynię. Tutaj króluje i służy świadoma, że jest Matką wszystkich, których Jej oddał Syn Boży na Kalwarii, jest Matką naszą¹⁶.

Następnym sanktuarium posiadającym ukoronowany przez S. Wyszyńskiego wizerunek Maryi jest świątynia w Tursku. Uroczystości koronacyjne obrazu Matki Bożej Łaskawej w Tursku rozpoczęły się 31 sierpnia 1968 r. Poprzedziły je Msze Święte sprawowane przez zaproszonych dostojników kościelnych, wśród których byli: bp Jan Czerniak, bp Piotr Gołębiowski, ks. prałat Stanisław Szymański. Główne uroczystości koronacyjne odbyły się 1 września 1968 r.¹⁷ Rozpoczęły je dwie odprawione po kolei Msze Święte, którym przewodniczyli i homilie wygłosili ks. bp Lucjan Bernacki i ks. infułat Henryk Raiter z Gniezna. Koronację poprzedziło misterium maryjne złożone z modlitw, recytacji i pieśni. Punktem kulminacyjnym uroczystości był akt ozdobienia obrazu papieskimi koronami. Dokonał go, zgodnie z dekretem Ojca Świętego Pawła VI wydanym 15 sierpnia 1967 r., kard. Stefan Wyszyński wraz z księżmi biskupami Lucjanem Bernackim i Janem Czerniakiem oraz miejscowym proboszczem — ks. Czesławem Kurzawskim¹⁸. Prymas Polski przybył do Turska przed południem i poprowadził uroczystą procesję od miejsca, w którym usytuowany był wcześniej drewniany kościółek, do nowej świątyni. Następnie odbyła się adoracja Najświętszego Sakramentu, po czym duchowni wnieśli słynący łaskami obraz Matki Bożej Tur-skiej na ołtarz koronacyjny przy placu głównej celebry, w którym znalazł on miejsce po cudownym przeniesieniu z Lenartowic w 1764 r.¹⁹ W swym słowie skierowanym do 250 duchownych z różnych diecezji (w tym 16 biskupów) i prawie 50 tys. pątników prymas apelował o stałą modlitwę o pokój, zgodę i wzajemne pojednanie. Dostojny gość zachęcał licznie zgromadzonych pątników czcicieli Maryi do stałej modlitwy w intencjach Kościoła Świętego, Ojczyzny i rodzin. Wobec licznych ataków na kapłanów prosił także o modlitwę w intencji pasterzy

¹⁶ Zob. tamże, s. 192–196. Zob. S. Kęszka, *O Pani moja, o Matko moja*, Kalisz 2017.

¹⁷ Por. S. Kęszka, J.A. Splitt, *Sancta Maria...*, s. 157.

¹⁸ Tamże, s. 140.

¹⁹ Zob. *Katalog...*, s. 39–40.

oraz o nowe powołania. Na zakończenie wizerunek Maryi został przeniesiony do świątyni parafialnej i umieszczony w głównym ołtarzu, gdzie znajduje się obecnie²⁰.

Jeszcze jednym sanktuarium maryjnym ziemi kaliskiej, w którym znajduje się wizerunek Matki Bożej ukoronowany przez prymasa, jest Golina z obrazem Matki Boskiej Pocieszenia. Kult Golińskiej Madonny wyłonił się w sposób naturalny. W świadomości czcicieli Matki Bożej od wieków uznawany był za „łaskawy” (łac. *imago gratiosa*). Pierwszy raz informacja w źródłach pisanych o tym wizerunku pojawiła się w sprawozdaniu wizytacyjnym z 1726 r. Od tego czasu dokumenty mówią o jego „łaskawości”, ale określają ten wizerunek mianem „cudownego i łaskawego”. Myśl założenia na wizerunek Madonny z Golińny srebrnych połączanych koron podjęto pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. Uroczystość koronacji odbyła się 23 sierpnia 1970 r.²¹

Ksiądz kard. Stefan Wyszyński ma także swój udział w rozwoju Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Kaliszu Niedźwiadach, bowiem 21 czerwca 1971 r. dokonał uroczystego poświęcenia kamienia węgielnego w obecności generała zakonu o. Michała Anioła, bpa włocławskiego Jana Zaręby i licznie zgromadzonych gości²². Dwa lata później, 26 sierpnia 1973 r., wspólnota sióstr karmelitanek bosych przeniosła się do nowego klasztoru, gdzie znalazła miejsce na modlitwę i pracę. Sam wizerunek z tego sanktuarium ukoronowany został przez Jana Pawła II 7 czerwca 1991 r., podczas Eucharystii sprawowanej we Włocławku w czasie IV pielgrzymki papieża Polaka do Ojczyzny.

3. Uroczystości milenijne w Ostrowie Wielkopolskim i inauguracja peregrynacji kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej

Istotne miejsce w nauczaniu prymasa Stefana Wyszyńskiego odgrywały kwestie patriotyczne: poszanowanie Ojczyzny, przywiązanie do tradycji oraz kultury narodowej i historii. O wypełnianiu przesłań wynikających z tych kwestii świadczy program moralnego odrodzenia Polski zapisany w Ślubach Jasnogórskich, w których wzywał w 1956 r. do rzeczywistej odnowy Ojczyzny:

Naród polski składał już wiele razy swoje ślubowania i chociaż dochował wiary Kościołowi, to jednak nie wyzbył się wielu nałogów, i wad narodowych, które nie dadzą się pogodzić z postawą Narodu wierzącego. [...] Jesteśmy duchowo rozdwojeni, rozbici psychicznie, a stąd pozbawieni stylu życia i charakteru narodowego. To wszystko umiemy dziwnie łączyć z naszym przywiązaniem do Kościoła, którego nie

²⁰ Por. np. *Diecezja...*, s. 354.

²¹ Por. A. Fridrich SJ, *Historye...*, s. 179. Zob. W. Zalewski SDB, *Sanktuaria...*

²² *Diecezja...*, s. 118.

słuchamy w codziennym życiu; z naszą gorącą modlitwą, z której nie zbieramy należytych owoców; z naszą czcią do Matki Najświętszej, której tak przeciwnie jest nasze życie codzienne. Zwalczać to rozdwojenie, zdobyć pion moralny, nauczyć się zwyciężać siebie, zdobyć męstwo wiary i życia chrześcijańskiego — oto błogosławione dążenie niemal zachowawczego instynktu narodowego i zmysłu katolickiego²³.

O pamięci chlubnej przeszłości naszej Ojczyzny świadczą przeżywane przez cały naród w 1966 r. obchody Milenium Chrztu Polski, które były przez władze komunistyczne utrudniane. Na ziemi kaliskiej odbywały się one 3 września 1966 r. Ksiądz prymas powitany został o godz. 18.00 w Szczypiornie przez abpa Antoniego Baraniaka i ks. inf. Nikodema Mendlewskiego, z którymi udał się do kościoła parafialnego św. Antoniego w Ostrowie Wielkopolskim. Tam abp A. Baraniak przypomniał zgromadzonym sylwetki dwóch wielkich prymasów związanych z Ostrowem Wlkp.: Edmunda Dalbora i Mieczysława Halki Ledóchowskiego. W homilii Stefan kard. Wyszyński podczas Mszy św. powiedział m.in.: „Miasto wasze skutecznie opierało się przemocy Kulturkampfu. Tutaj również rozgrywało się misterium zmagania się dwóch sił — «cezara i Boga». Chwalebną ofiarą w tym zmaganiu stał się Prymas Polski, kardynał Ledóchowski. Jego dwuletni pobyt w tutejszym więzieniu był żywym symbolem zmagania się sił ludzkich i Bożych”²⁴.

Drugim wydarzeniem powiązanym z osobą księdza prymasa w dziejach Ostrowa Wielkopolskiego była inauguracja peregrynacji jasnogórskiego obrazu Matki Bożej w archidiecezji poznańskiej. 7 listopada 1976 r., na szlaku wędrówki z diecezji płockiej, obraz zatrzymał się na krótko w kolegiacie św. Józefa w Kaliszu. Następnie przewieziony został w asyście drogą przez Skalmierzyce do kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Ostrowie Wielkopolskim. W ostrowskiej farze wizerunek Maryi Królowej Polski powitali: prymas S. Wyszyński, metropolita krakowski kard. Karol Wojtyła, metropolita wrocławski abp Henryk Gulbinowicz i 39 biskupów. O godz. 14.00 rozpoczęła się Eucharystia, której przewodniczył kard. Wojtyła. Podczas Mszy św. w homilii kard. Wyszyński zaakcentował rolę rodziny i wypowiedział do zgromadzonych następujące słowa:

Gdy patrzymy na Maryję, jak ona czuwa nad życiem swojego Syna, zobowiązuje nas to, abyśmy i my w naszych rodzinach czuwali nad obecnością Chrystusa. Rodzina bowiem jest kolebką życia całego narodu. Aby naród miał życie, musi być ono pielęgnowane najpierw w rodzinie. Naród żyje rodziną, żyje z rodziny i tyle będzie miał

²³ Zob. S. Kęszka, *Przyczynek do historii Kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego w Ostrowie Wielkopolskim. Budowa świątyni i erygowanie Parafii*, „Studia Włocławskie” 26 (2024), s. 542–554.

²⁴ Por. tenże, *Zarys dziejów diecezji kaliskiej w latach 1992–2017*, Pelplin 2024, s. 216.

jutra, ile dziś ma rodzina, ile dziś daje rodzina. Nie myślm, że zbawienie narodu odbywa się gdzieś w bezkresnej przestrzeni. Nie, ono odbywa się pod sercem matki wiernej swojemu zadaniu i posłannictwu życia, gdzie młode życie Polaka czuje się bezpiecznie²⁵.

Po zakończonych uroczystościach S. Wyszyński i K. Wojtyła poświęcili tablicę upamiętniającą 100. rocznicę uwolnienia z więzienia kard. Mieczysława Ledóchowskiego²⁶.

4. Pielgrzymki Księży Dachauowczyków do Sanktuarium św. Józefa

Innym przejawem działań prymasa na rzecz utrwalania pamięci i miłości do Ojczyzny jest jego udział w pielgrzymkach do Sanktuarium św. Józefa Kaliskiego. Po zakończeniu działań wojennych tygodni po przyjęciu sakry biskupiej uczestniczył 19 maja 1946 r. w uroczystościach 150-lecia koronacji obrazu św. Józefa w kaliskiej bazylice. Przewodniczył im prymas kard. August Hlond, a przybyli też niektórzy księża więźniowie obozu koncentracyjnego Dachau zadziękujący swoje ocalenie wstawiennictwu św. Józefa²⁷.

Był on także obecny na drugiej pielgrzymce Księży dachauowczyków w 1958 r. Szczególnie uroczysty charakter i bogaty program miała trzecia pielgrzymka w 15-rocznicę cudownego wyzwolenia obozu (27–28 kwietnia 1960 r.)²⁸. Uczestniczyło w niej w pierwszym dniu wieczorem ponad 300 księży byłych więźniów z KL Dachau. Na placu św. Józefa zebrało się około 20 tys. wiernych. Przybyłego księdza prymasa powitał ordynariusz włocławski bp Antoni Pawłowski:

Tak się składa, że Ksiądz Prymas już po raz drugi jest z tym gronem kapłanów wyzwolonych z Dachau tutaj w kolegiacie kaliskiej. [...] Był tutaj także w roku 1946 kiedy odbywało się 150-lecie koronacji obrazu św. Józefa słynącego łaskami: jest również dzisiaj, kiedy ten prastary Kalisz przeżywa osiemnaście wieków swej historii.

²⁵ Por. A. Mąka, *Kościół św. Stanisława Biskupa w Ostrowie Wielkopolskim*, Ostrów Wielkopolski 2003, s. 39.

²⁶ J. Sprutta, *Fara św. Stanisława*, cz. II, „Opiekun” 7 (2015), s. 53. Zob. K. i J.A. Splitt, *Kościół konkatedralny w Ostrowie Wielkopolskim i jego dzieje*, „Opiekun” 18 (1998), s. 12. Por. np. *Diecezja...*, s. 354–356.

²⁷ Por. S. Kęszka, J.A. Splitt, *Sancte Joseph Redemptoris Custos ora pro nobis*, Kalisz 2012, s. 139–140.

²⁸ Zob. S. Kęszka, *Duchowo-dziękczynny wymiar pielgrzymek „rocznicowych” do św. Józefa Kaliskiego w latach 1960–1970*, „Ateneum Kapłańskie” 180 (2023), z. 1(683), s. 145–167.

Następnie przemówił Ksiądz Prymas, przedstawiając wielkie świadectwo i znaczenie cierpienia polskich kapłanów:

Cierpieliście, że byliście i jesteście Polakami! Jest to tajemnica szczególna i dziwna. Gdybyście byli lichymi Polakami, prawdopodobnie oszczędzono by Wam cierpień. Przynależność Wasza do narodu wskazuje na jedną tajemnicę: wszyscy nieprzyjaciele Polski uważają kapłaństwo za sól tej ziemi, skoro chcą ją w ziemię wdeptać... Jeśli w Polsce były prowadzone prześladowania Kościoła, to tylko przez wrogów Polski. Uważali oni, że uderzą w pasterza, a rozproszą się owce... Wasze cierpienia i ofiara wołają o wolność Kościoła w Polsce! Całkowitą wolność i swobodę²⁹.

Kolejna pielgrzymka księży byłych więźniów Dachau, w której wziął udział prymas Stefan Wyszyński, odbyła się w dniach 28–29 kwietnia 1965 r. Podczas tego zjazdu księży biskupi dachauowczycy w imieniu wszystkich polskich duchownych byłych więźniów KL Dachau zgłosili potrzebę podjęcia prac naukowo-badawczych dotyczących strat osobowych Kościoła katolickiego w Polsce w latach II wojny światowej³⁰. Prymas prośbę tę uznał za ważną i postanowił przedstawić tę problematykę na posiedzeniu Konferencji Episkopatu Polski, 23 czerwca 1965 r.³¹ Sprawa ta trafiła pod obrady jednak dopiero w 1967 r. — na 106 posiedzeniu plenarnym KEP-u — i została wówczas przyjęta do realizacji. W ślad za podjętą wówczas decyzją bp Kazimierz Majdański w lutym 1968 r. poinformował Stefana Wyszyńskiego, że księży obozowicze do opracowania strat osobowych duchowieństwa polskiego w latach II wojny światowej wyznaczyli zespół złożony z trzech księży z Towarzystwa Salezjańskiego: Jana Wosia, Wiktora Jacewicza i Stanisława Kosińskiego³². Ostatecznie decyzją księży więźniów KL Dachau prace te prowadzili wspólnie ks. Jacewicz i ks. Woś³³.

²⁹ Zob. tamże.

³⁰ AISRL, SAKM, sygn. III/1-62 — List bpa K. Majdańskiego do kard. S. Wyszyńskiego: *Wasza Eminencjo!*, Włocławek, 14 grudnia 1965 r., mps, s. 1. Do listu dołączony został „Projekt instrukcji badawczej — Straty osobowe Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1939–1945” (s. 1–3) oraz „Hipotetyczna lista strat” (s. 1) i „Kwestionariusz osobowy” (s. 1), opracowane przez dr. Kiryła Sosnowskiego.

³¹ Został on jednak wycofany z programu tegoż posiedzenia, a jego rozważenie przesunięto na późniejszy, nieokreślony bliżej termin. O potrzebie tych badań bp Kazimierz Majdański przypomniał w piśmie do kard. S. Wyszyńskiego w grudniu 1965 roku.

³² AISRL, SAKM, sygn. III/1-61 — Pismo bpa K. Majdańskiego do kard. S. Wyszyńskiego: *Wasza Eminencjo*, Włocławek, 28 lutego 1968 r., mps, s. 1–2.

³³ Efektem prac podjętych przez niego w 1955 roku była publikacja: J. Domagała, *Ci, którzy przeszli przez Dachau*, Warszawa 1957, w przypadku której jej rzeczywisty autor ukryty był pod nazwiskiem pisarza i tłumacza obozowego — Jana Domagały. Po wyzwoleniu KL Dachau zabrał on ze sobą do Polski ewidencję obozową, która stanowiła podstawową bazę źródłową tegoż opracowania — zob. W. Jacewicz, *Ci, którzy przeszli...*, s. 1. On też był autorem opracowania wyników

Szczególny charakter miały uroczystości dziękczynienia kapłanów, którzy przeżyli obóz koncentracyjny w Dachau, w 25. rocznicę jego wyzwolenia — 28 kwietnia 1970 r.³⁴ Kardynał Stefan Wyszyński prowadził modlitwy i rozważania Apelu Jasnogórskiego. Mówił wówczas: „Oto nasz Jubileuszowy Apel, Apel Jasnogórski! Jakże w swej treści odmienny od bolesnych apeli z obozu koncentracyjnego! Ale tamte były potrzebne, aby miał miejsce dzisiejszy. Tamte były pełne smutku, ten jest pełen radości. Spełnia się zapowiedź Chrystusa: Smutek wasz w radość się obróci”³⁵.

W uroczystościach 25-lecia wyzwolenia obozu w Dachau wziął także udział kard. Karol Wojtyła z Krakowa, a ksiądz prymas w homilii podkreślił znaczenie kapłańskiej ofiary i jej błogosławione skutki:

Po latach męki i cierpienia przyszło wreszcie zbawienie. To zbawienie, o którym mówiliście przed waszym uwięzieniem, które w niewoli wspominaliście z nadzieją, za które dzisiaj wyrażacie wdzięczność Bogu i Jego Matce. Przyszło zbawienie, bo Ojczyzna nasza ostała się na ziemi żyjących. Imię Polski nie zostało — i nie może być! — wymazane z karty Europy. Za dużo było krwi i męki, aby o tym zapomnieć! Przez wasze cierpienie oddaliście dobrą przysługę Ojczyźnie. Obudziliście sumienie narodów, okazując potęgę waszego pragnienia i prawa do wolności! Musiało ono pozostać, jako świadectwo niezłomne waszych serc w świadomości tych, od których zależały przyszłe losy Ojczyzny³⁶.

W dalszej części homilii kard. S. Wyszyński, nawiązując do codziennej ofiary Mszy św. i modlitwy kapłańskiej *Suscipe, Sancta Trinitas...*, skierował do kapłanów następujące słowa:

wasz trud obozowy i wasza męka były połączone z nadzieją zmartwychwstania i wniebowstąpienia. I dziś Wy, słudzy Boży, składacie Ojcu Najlepszemu Ofiarę, wspominając Mękę, Zmartwychwstanie i Wniebowstąpienie Chrystusa, a także wspominając nadzieję, która Was podtrzymywała w cierpieniu, a która dzisiaj towarzyszy Wam w pracy Kościoła [...] Chwała Chrystusowi i Jego Kościołowi, który ma sługi oddane Mężowi Boleści, nie wahające się dla Imienia Chrystusowego zniewagę ucierpieć! „Jeśli Mnie prześladowali i was prześladować będą”. Każdy słyszał te słowa, będąc

wspomnianych w tym miejscu prac naukowo-badawczych dotyczących strat osobowych, zaakceptowanych do realizacji przez KEP.

³⁴ Por. S. Kęszka, *Duchowo-dziękczynny wymiar...*

³⁵ [S. Wyszyński], *Ks. Kardynał-Prymas — Pani Jasnogórska, Matko Kościoła!*, w: *Dwa Jubileusze*, „Ateneum Kapłańskie”, 76 (1971), z. 3–4(374–375), s. 30. Zob. AISRL, SAKM, sygn. II/12, J. Świniarski, *Komentarz podczas kaliskich uroczystości 25-lecia wyzwolenia polskich księży z obozu w Dachau, mps z rękopiśmiennymi poprawkami i uzupełnieniami wprowadzonymi przez ks. bpa. K. Majdańskiego*.

³⁶ [S. Wyszyński], *Ks. Kardynał-Prymas...*, s. 31.

alumnem w seminarium. Mogliście być pewni, iż wpraw czy później sprawdzi się na Was to, co wypełniło się na Chrystusie. I sprawdziło się! Ale Wyście się nie lękali, nie zawahali... Więc — Przyjmij, Trójco Święta, tę Ofiarę..., aby przyniosła Ci chwałę — „in honorem” — i chwałę wszystkim, którzy Tobie dochowali wierności³⁷.

Podczas tych uroczystości prymas poświęcił także kaplicę — wotum — ufundowaną przez księży dachauowczyków za ich uwolnienie³⁸. Tę część uroczystości rozpoczęło nabożeństwo do św. Józefa, prowadzone przez prymasa, po czym nastąpił:

Akt oddania Kaplicy-wotum, zakończony słowami księży-obozowców: my, byli więźniowie Dachau, Biskupi i Kapłani, doczekawszy 25. rocznicy wyzwolenia, oddajemy Bogu na chwałę tę Kaplicę Wdzięczności i Męczeństwa: wdzięczności — za ocalenie nas za przyczyną św. Józefa; męczeństwa — gdyż pragniemy wypełnić obowiązek zaświadczenia o ofierze naszych Braci. To nasze wotum składamy po mni naszych przyrzeczeń, złożonych w Dachau w chwilach największej grozy, dnia 22 kwietnia 1945 roku³⁹.

Następnie Prymas Polski udał się do podziemnej kaplicy i dokonał jej poświęcenia w towarzystwie metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły oraz księży biskupów z kraju i z zagranicy. Potem uczynili to — kreśląc w powietrzu znak krzyża — księża byli obozowicze obecni w sanktuarium, którzy schodzili do kaplicy po kolei, w niewielkich grupach. Wszyscy biorący udział w tym akcie z czcią całowali także kamienną płytę ołtarza, spoczywającą na stalowej, stylizowanej koronie cierniowej. Po Mszy św. odczytany został list kard. Johna Josepha Wrighta, prefekta watykańskiej Kongregacji dla Duchowieństwa, przesłany 5 kwietnia 1970 r. na ręce kard. S. Wyszyńskiego z racji kaliskich uroczystości 25-lecia wyzwolenia obozu w Dachau⁴⁰. Po odczytaniu listu kard. Wrighta prymas Stefan Wyszyński z upoważnienia i w imieniu Namiestnika Chrystusowego, udzielił uczestnikom rocznicowej uroczystości dachauowczyków apostolskiego błogosławieństwa z odpustem pełnym.

Po raz ostatni kard. Stefan Wyszyński wziął udział w pielgrzymce byłych więźniów obozu w Dachau 29 kwietnia 1975 r. Podczas tych uroczystości dokonał uroczystego otwarcia i poświęcił Muzeum i Archiwum pamiątek obozowych przekazanych przez księży dachauowczyków, usytuowane w Kaplicy Męczeń-

³⁷ Tamże, s. 44–45.

³⁸ AISRL, SAKM, sygn. III/1-67: *Akt oddania Kaplicy-wotum w Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu*, mps, s. 1. Zob. też *Akt oddania Kaplicy-wotum w: Dwa Jubileusze...*, s. 14.

³⁹ *Dwa Jubileusze...*, s. 15.

⁴⁰ AISRL, SAKM, sygn. II/18 oraz III/1-92 — List kard. Wrighta do prymasa Wyszyńskiego: *Eminencjo, Najdostojniejszy i Drogi Księżu Kardynale, Prymasie Polskiej*, na formularzu Sacra Congregazione per il Clero, Prot. 129064, Roma, 5 kwietnia 1970 r., kopia kserograficzna, s. 1–3.

stwa i Wdzięczności w podziemiach kaliskiej kolegiaty⁴¹. Przed rozpoczęciem Eucharystii, którą koncelebrowali tylko księża byli więźniowie obozów koncentracyjnych, bp Ignacy Jeż — przewodniczący Komitetu Księży byłych Więźniów Obozu Koncentracyjnego w Dachau — przywitał w serdecznych słowach prymasa Wyszyńskiego, pielgrzymów i wiernych, a następnie wspominał o ślubowaniu złożonym przez polskich duchownych w kwietniu 1945 r. w Dachau oraz o tradycji ich pielgrzymowania do Kalisza z dziękczynieniem za Bożą łaskę cudownego ocalenia za przyczyną św. Józefa. Podczas Eucharystii w homilii kard. Wyszyński, mówił:

o niezwykłych ofiarach i cierpieniach, jakie ponieśli kapłani polscy w piekle obozów koncentracyjnych dla miłości Boga, Kościoła, ludzi, Narodu, prawdy, sprawiedliwości, wierności powołaniu i godności człowieka [...] ci, którym dane było przeżyć obóz i wrócić do kraju, muszą przekazać to młodemu pokoleniu, potwierdzając przykładnym życiem i pracą pełną poświęcenia dla lepszego jutra Kościoła i Polski⁴².

Czas wspólnego dziękczynnego pielgrzymowania do Kalisza w 30. rocznicę wyzwolenia z obozowej niewoli zakończył Apel Jasnogórski, wspólny śpiew hymnu *Boże coś Polskę* oraz arcybiskupskie błogosławieństwo udzielone uczestnikom rocznicowych uroczystości przez prymasa Stefana Wyszyńskiego, po którym księża i zakonnicy udali się do klasztoru jezuitów na wspólną wieczerzę⁴³.

5. Posługa prymasowska w parafiach

Mówiąc o pobytach księdza prymasa Stefana Wyszyńskiego na ziemi kaliskiej, wspomnieć również należy o jego obecności w dniach 6–7 czerwca 1953 r. na uroczystościach 700-lecia parafii św. Mikołaja w Kaliszu. Podczas swojego pobytu w grodzie nad Prosną, po uroczystym powitaniu przez kaliszian, wziął udział w nieszpórach, podczas których wygłosił okolicznościowe słowo do zgromadzonych dedykowane Najświętszej Ofierze. Prymas Polski mówił m.in.: o relacji człowieka do wspólnoty Kościoła Chrystusowego oraz o uczcie, jaką daje Kościół Święty poprzez przyjmowanie Ciała Pańskiego. Ponadto kaznodzieja podkreślił współczesne problemy polskiej wsi oraz zaakcentował zagadnienia dotyczące ludzkiej pracy i polskich rodzin. W podsumowaniu przedłożonych myśli ksiądz prymas wskazał główne drogowskazy w życiu ludzi wierzących, które daje Kościół Święty: wiara, Słowo Boże i sakramenty święte. Na zakoń-

⁴¹ Zob. S. Kęszka, *Kaliskie Archiwum i Muzeum byłych Więźniów Obozów Koncentracyjnych*, (Polonia Maior Orientalis. Studia z Dziejów Wielkopolski Południowej 3), Kalisz 2016, s. 189–190.

⁴² Tamże.

⁴³ *Uroczystości w Kaliszu związane z 30-leciem wyzwolenia...*, s. 204.

czenie pierwszego dnia pobytu prymasa w kościele pw. św. Mikołaja w Kaliszu odbył się koncert pieśni religijnych z udziałem chórów parafii kaliskich⁴⁴. Następnego dnia w świątyni jubileuszowej ksiądz prymas odprawił dwie Msze św. o godz. 9.00 i 11.00. Podczas pierwszej celebry przybliżył wartość i zadania posługi kapłana w parafii, na sumie zaś podkreślił wymiar Najświętszych Postaci i znaczenia Eucharystii dla wierzących. W związku z przypadającą wówczas oktagawą Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa poprowadził procesję eucharystyczną ulicami Kalisza. Był to czas odnowy duchowej i głębokiej refleksji nad kondycją wiary wiernych.

Prymas Stefan Wyszyński odwiedził także podczas swej posługi Jarocin. 3 lutego odprawił Mszę Świętą w parafii pw. Chrystusa Króla⁴⁵. Podczas serdecznego przyjęcia przez mieszkańców Jarocina wyraził swoje poparcie dla inicjatywy budowy nowej świątyni pod kierunkiem ojców franciszkanów i podziału miasta na trzy parafie (działały wówczas dwie parafie: pw. św. Marcina i pw. Chrystusa Króla). Oficjalna decyzja w tej sprawie zapadła w 1961 r.: dokonały się reorganizacja w posłudze duszpasterskiej i podział miasta na wspomniane wyżej trzy parafie. Z zachowanych źródeł wiemy, że prymas pojawił się w Jarocinie jeszcze trzy razy. Pierwsze odwiedziny to czas wizytacji, którą przeprowadził 15–16 maja 1971 r. parafii pw. Chrystusa Króla. Druga wizyta — 18 czerwca 1977 r. — to uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod powstającą parafię pw. św. Antoniego Padewskiego. Prymas Wyszyński odprawił wówczas Mszę Świętą i wygłosił homilię. Należy podkreślić, że był osobiście zaangażowany w utworzenie tej nowej wspólnoty w Jarocinie. Potwierdzeniem jego oddania tej sprawie była konsekracja świątyni 4 października 1979 r.

Wyjątkowy charakter miała obecność prymasa w parafii pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Żerkowie od 26 do 28 kwietnia 1960 r. Była to wizyta szczególna. Odbyła się ona bez rozgłosu i specjalnych przygotowań ze strony wiernych parafii żerkowskiej oraz celem doglądu przez księdza prymasa stanu materialnego budynków kościelnych, świątyni parafialnej, probostwa, cmentarza. Podczas wizytacji prymas udzielił młodzieży sakramentu bierzmowania. Poza sprawami urzędowymi kard. Stefan Wyszyński znalazł też czas na krótki wypoczynek. Odbył wycieczkę przez parafię Brzostków oraz do pałacu w Śmiełowie. Podczas tych nieoficjalnych czynności był także czas na rozmowy i spotkania z wiernymi. Zachowały się wspomnienia parafian żerkowskich. Na prośbę proboszcza parafii ks. Feliksa Błażejewskiego parafianie zgromadzili się o godz. 21.00 i zaśpiewali *Apel Jasnogórski*. Prymas stał na ganku probostwa i zasłuchany błogosławił wiernych. W okresie przygotowań i obchodów 1000-le-

⁴⁴ *Relacja ustna P. Marcina Ludwiczaka z dn. 26 marca 1999 r.*, Kalisz mps (zbiory autora tekstu).

⁴⁵ E. Kotowska-Rasiak, *Prymas Tysiąclecia w diecezji kaliskiej*, „Opiekun” 19 (2019), s. 27–36.

cia państwa polskiego apel śpiewany był na melodię napisaną przez salezjanina, ks. Stanisława Ormińskiego⁴⁶. „Ponieważ z okazji pobytu kardynała miało zjechać się dużo księży, z naszego domu wypożyczony został rozkładany stół na 24 osoby wraz z krzesłami” — wspominał po latach Andrzej Fiebig pochodzący z Żerkowa⁴⁷.

Należy także zauważyć posługi ks. S. Wyszyńskiego w Pleszewie, 25 października 1957 r. podczas konsekracji ołtarza w kościele parafialnym oraz 4 lipca 1959 r. na otwarciu Kongresu Różańcowego i Maryjnego w Jarocinie. Prezentując skrótowne wystąpienie na temat pobytów księdza prymasa na ziemiach południowej Wielkopolski, pragnę dodać jeszcze krótką informację o jego ponadczasowym związku z tym terenem. Otóż w 2011 r. podczas przygotowań do II Peregrynacji Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w parafii Łubnice (dekanat bolesławiecki) grupa Pomocników Matki Kościoła odbyła specjalną nowennę w pierwsze soboty miesiąca do Sługi Bożego ks. kard. S. Wyszyńskiego w intencji błogosławionych owoców nawiedzenia Maryi w tej parafii⁴⁸.

Wspomniane na początku niniejszego tekstu relacje, jakie łączyły ks. Stefana Wyszyńskiego z ks. Wacławem Bliźnińskim, miały swoje zwieńczenie podczas liskowskich uroczystości w 1971 r.⁴⁹ W parafii pw. Wszystkich Świętych w Liskowie, której proboszczem przez kilkadziesiąt lat był ks. Bliźniński, odbyły się wówczas uroczystości 100-lecia urodzin tego zasłużonego dla Kościoła i Ojczyzny kapłana. 20 czerwca 1971 r. prymas podczas uroczystej Eucharystii z udziałem delegacji Konferencji Episkopatu Polski, parafian, zaproszonych gości wypowiedział słowa, które stały się dla wielu osób zachętą do odważnego wyznawania wiary w swoim życiu oraz realizowania podjętych wcześniej zobowiązań danych Bogu i ludziom:

nie wystarczy znać Ewangelię. Trzeba zdobyć się na czyn! Wiara bez uczynków martwa jest. Rozumiał to wasz duszpasterz, ksiądz Wacław. Przemyślał on nad tym, jak wykonać wskazania Chrystusa. Jak nakarmić głodnych? Śmiem powiedzieć odważnie, że wszystkie swe natchnienia do swej pracy czerpał z ducha żywej wiary i praktycznie rozumianej Ewangelii Chrystusowej. Nie pamiętam dokładnie roku, w którym tutaj byłem przed wojną. Był to rok 1935 lub 1936, rozmawialiśmy wtedy na plebanii. Ksiądz prałat mówił: „Gdybym dzisiaj zaczynał pracę w Liskowie,

⁴⁶ Ks. Stanisław Ormiński SDB (1911–1987), salezjanin, muzyk, dyrygent, kompozytor. Autor melodii Apelu Jasnogórskiego i Patron Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Religijnej im. ks. S. Ormińskiego.

⁴⁷ E. Kotowska-Rasiak, *Prymas...*, s. 34.

⁴⁸ Por. S. Kęszka, *Zarys...*

⁴⁹ Por. A. Kwiatkowski, *Notatki liskowskie 1945–1971*, rkps, Lisków–Kalisz. Jest to niezwykle wartościowe źródło do historii powojennej parafii w Liskowie spisane przez proboszczą tej parafii w latach 1945–1971. Ksiądz Aleksander Kwiatkowski był w latach 30. XX wieku bliskim współpracownikiem ks. W. Bliźnińskiego. Zob. S. Kęszka, *Dzieje Parafii pw. Wszystkich Świętych w Liskowie. Jubileusz stulecia kościoła parafialnego 1911–2011*, Kalisz 2011.

inaczej bym zaczynał”. Widocznie go to nurtowało, gdyż te same słowa powiedział autorowi wspomnianego przeze mnie artykułu z prasy warszawskiej. Ale, gdy zapytałem go, w jaki sposób uczyniłby to teraz, odpowiedział tylko: „Może byłbym lepszym duszpasterzem”. Był jednak dobrym duszpasterzem. Ci, którzy patrzyli na jego życie, szczególnie ludzie starsi, wiedzą, że siedział nie tylko w spółdzielniach, ale i w konfesjonale. Mówił nie tylko na zebraniach, ale i z ambony. Podejmował nie tylko niezwykle wysiłek i ofiarę, aby poprawić wasz byt, ale i na ołtarzu składał ofiarę. Był duszpasterzem w każdym calu!⁵⁰

Podsumowanie

Kontakty ks. Stefana Wyszyńskiego z południową Wielkopolską rozpoczęły się w okresie międzywojennym, kiedy to przyszły prymas pracował we Włocławku, pełniąc różne funkcje m.in. redaktora naczelnego „Ateneum Kapłańskiego” i profesora Seminarium Duchownego. W latach dwudziestych był także zaangażowany w pracę organizacji społecznych. Na odnotowanie zasługuje przynależność ks. Stefana Wyszyńskiego do włocławskiej wspólnoty księży charystów.

Innym elementem życia i nauczania kard. S. Wyszyńskiego była cześć oddawana Maryi i propagowanie kultu maryjnego, który wyniósł z domu rodzinnego. Maryja towarzyszyła mu w chwili święceń kapłańskich, w posłudze kapłańskiej, biskupiej i prymasowskiej. Wiemy o zawierzeniu Maryi Matce Bożej Częstochowskiej i o pierwszej peregrynacji obrazu zainicjowanej przez prymasa w 1957 r., ale także należy pamiętać o roli kard. S. Wyszyńskiego w umacnianiu i poszerzaniu kultu maryjnego na ziemi kaliskiej⁵¹.

Innym przejawem działań księdza prymasa na rzecz utrwalania pamięci i miłości do Ojczyzny jest jego udział w pielgrzymkach do Sanktuarium św. Józefa Kaliskiego. Po zakończeniu działań wojennych, tydzień po przyjęciu sakry biskupiej, uczestniczył 19 maja 1946 r. w uroczystościach 150-lecia koronacji obrazu św. Józefa w kaliskiej bazylice. Przewodniczył im ówczesny prymas, kard. August Hlond, a przybyli na nie też niektórzy księża więźniowie obozu koncentracyjnego Dachau zawdzięczający swoje ocalenie wstawiennictwu św. Józefa. Ponadto przez swoją posługę duszpasterską Stefan kard. Wyszyński odwiedził następujące miejscowości: Kalisz, Kalisz Niedźwiady, Lisków, Ostrów Wielkopolski, Jarocin, Pleszew, Żegocin, Żerków.

⁵⁰ W. Bliźniński, *Przyszedłem wam przychylić nieba i chleba. Listy, rękopisy, wystąpienia*, red. S. Kęszka, Kalisz 2005, s. 144–145.

⁵¹ Na terenie utworzonej w 1992 roku diecezji kaliskiej znajduje się najwięcej miejsc kultu maryjnego w Polsce. Wśród wizerunków Maryi koronowanych przez Prymasa Polski w południowej Wielkopolsce (ziemia kaliska) były: Golina, Lutynia, Skalmierzyce, Tursko, Żegocin. Zob. W. Zalewski SDB, *Sanktuaria...* Zob. S. Kęszka, J.A. Splitt, *Sancta Maria...*

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Instytutu Studiów nad Rodziną w Łomiankach (AISRL), J. Świniarski, *Komentarz podczas kaliskich uroczystości 25-lecia wyzwolenia polskich księży z obozu w Dachau, mps z rękopiśmiennymi poprawkami i uzupełnieniami wprowadzonymi przez bpa K. Majdańskiego*.
- Archiwum Instytutu Studiów nad Rodziną w Łomiankach (AISRL), Spuścizna Archiwalna Kazimierza Majdańskiego (SAKM), sygn. III/1-67: *Akt oddania Kaplicy-wotum w Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu*, mps, s. 1.
- Archiwum Instytutu Studiów nad Rodziną w Łomiankach (AISRL), Spuścizna Archiwalna Kazimierza Majdańskiego (SAKM), sygn. II/18 oraz III/1-92 — List kard. Wrighta do prymasa Wyszyńskiego: *Eminencjo, Najdostojniejszy i Drogi Księżu Kardynale, Prymasie Polski!*, na formularzu Sacra Congregazione per il Clero, Prot. 129064, Roma, 5 kwietnia 1970 r., kopia kserograficzna, s. 1–3.
- Archiwum Instytutu Studiów nad Rodziną w Łomiankach (AISRL), Spuścizna Archiwalna Kazimierza Majdańskiego (SAKM), sygn. III/1-62 — List bpa K. Majdańskiego do kard. S. Wyszyńskiego: *Wasza Eminencjo!*, Włocławek, 14 grudnia 1965 r., mps, s. 1. Do listu dołączony został „Projekt instrukcji badawczej — Straty osobowe Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1939–1945” (s. 1–3) oraz „Hipotetyczna lista strat” (s. 1) i „Kwestionariusz osobowy” (s. 1), opracowane przez dr. Kiryłę Sosnowskiego.
- Archiwum Instytutu Studiów nad Rodziną w Łomiankach (AISRL), Spuścizna Archiwalna Kazimierza Majdańskiego (SAKM), sygn. III/1-61 — Pismo bpa K. Majdańskiego do kard. S. Wyszyńskiego: *Wasza Eminencjo*, Włocławek, 28 lutego 1968 r., mps, s. 1–2.
- Kwiatkowski A., *Notatki liskowskie 1945–1971*, rkps, Lisków–Kalisz.
- Wyszyński S., *Idącym w przyszłość*, w: *Stefan Kardynał Wyszyński — Prymas Polski, Dzieła zebrane*, t. II: 1953–1956, Warszawa 1995.
- [Wyszyński S.], *Ks. Kardynał-Prymas — Pani Jasnogórska, Matko Kościoła!*, w: *Dwa Jubileusze*, „Ateneum Kapłańskie”, 76 (1971), z. 3–4(374–375), s. 30.

Opracowania

- Balter L., *Koronacje wizerunków Matki Bożej w Polsce 1962–1987*, w: *Przewodniczka: Kult Matki Bożej w Polsce od „Lumen gentium” do „Redemptoris Mater” 1964–1987*: akta VI Ogólnopolskiego Kongresu Mariologicznego i Maryjnego, Częstochowa–Jasna Góra, 20 IX 1990, Częstochowa–Jasna Góra 1994, s. 115–126.
- Bliziński W., *Przyszedłem wam przychylić nieba i chleba. Listy, rękopisy, wystąpienia*, red. S. Kęszka, Kalisz 2005.
- Czaczkowska E., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013.
- Diecezja Kaliska. *Parafie — Kościoły — Kaplice. Przeszłość i teraźniejszość. Opracowanie historyczno-źródłowe*, opr. M. Kieling, S. Kęszka, J.A. Splitt, Kalisz 2016.
- Domagała J., *Ci, którzy przeszli przez Dachau*, Warszawa 1957.
- Fridrich A. SJ., *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. III, Kraków 1908.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1960, t. V, z. 6.

- Kęszka S., *Diecezja Kaliska 1992–2017. Zarys dziejów*, Pelplin 2024.
- Kęszka S., *Duchowo-dziękczynny wymiar pielgrzymek „rocznicowych” do św. Józefa Kaliskiego w latach 1960–1970*, „Ateneum Kapłańskie” 180 (2023), z. 1, s. 145–167.
- Kęszka S., *Dzieje Parafii pw. Wszystkich Świętych w Liskowie. Jubileusz stulecia kościoła parafialnego 1911–2011*, Kalisz 2011.
- Kęszka S., *Kaliskie Archiwum i Muzeum byłych Więźniów Obozów Koncentracyjnych*, (Polonia Maior Orientalis. Studia z Dziejów Wielkopolski Południowej 3), Kalisz 2016.
- Kęszka S., *O Pani moja, o Matko moja*, Kalisz 2017.
- Kęszka S., *Przyczynek do historii Kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego w Ostrowie Wielkopolskim. Budowa świątyni i erygowanie Parafii*, „Studia Włocławskie” 26 (2024), s. 542–554.
- Kęszka S., Splitt J.A., *Sancta Maria Mater Dei ora pro nobis. Sanktuaria maryjne Diecezji Kaliskiej*, Kalisz 2012.
- Kęszka S., Splitt J.A., *Sancte Joseph Redemptoris Custos ora pro nobis*, Kalisz 2012.
- Kongregacja Kultu Bożego, *Normy dotyczące koronacji wizerunków Najświętszej Maryi Panny*, „Notificationes” 124 (1986), nr 4–5.
- Kotowska-Rasiak E., *Prymas Tysiąclecia w diecezji kaliskiej*, „Opiekun” 19 (2019), s. 27–36.
- Mąka A., *Kościół św. Stanisława Biskupa w Ostrowie Wielkopolskim*, Ostrów Wielkopolski 2003.
- Romaniuk M., *Życie, twórczość i posługa Stefana kardynała Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, t. 1, Warszawa 1994.
- Rulka K., *Z dziejów ruchu charytowskiego w Polsce i w diecezji włocławskiej*, „Studia Włocławskie” 9 (2006), s. 419–443.
- Splitt K. i J.A., *Kościół konkatedralny w Ostrowie Wielkopolskim i jego dzieje*, „Opiekun” 18 (1998), s. 12.
- Sprutta J., *Fara św. Stanisława*, cz. II, „Opiekun” 7 (2015), s. 53.
- Staniek K., *Fenomen sanktuariów maryjnych z koronowanymi obrazami i figurami Matki Bożej w Polsce w II połowie XX wieku*, „Salvatoris Mater” 5 (2003), nr 1, s. 233–251.
- Staniek K., *Teologia kazań wygłoszonych w czasie koronacji obrazów i figur Matki Bożej w Polsce w II połowie XX wieku*, Lublin 2003 [mps] BKUL.
- Zabłocki J., *Prymas Stefan Wyszyński. Opór i zwycięstwo 1948–1956*, Warszawa 2002.
- Zalewski W. SDB, *Sanktuaria polskie*, Warszawa 1988.
- Zieliński Z., *Kościół w kręgu rzeczywistości politycznej*, Lublin 2003.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.
- Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.